

Białystok 10. 10. 2024

Prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz
Katedra Edukacji Międzykulturowej i Elementarnej
Uniwersytetu w Białymstoku

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Anny Twardzik

**„Uwrażliwianie kulturowe w procesie uspołeczniania małego dziecka
wychowującego się w środowisku wiejskim”**

przygotowanej w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, Instytut Pedagogiki,

pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Aliny Szczurek - Boruty

Cieszyn 2024

*

Na prośbę dr hab. Ireny Polewczyk, prof. UŚ, dyrektor Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych, zapoznałem się z przedstawioną do oceny rozprawą doktorską. Chciałbym w pierwszej kolejności oświadczyć, że wykonanie przedmiotu umowy odpowiada moim zainteresowaniom naukowo-badawczym. Nie istnieją żadne przeszkody jakiegokolwiek natury uniemożliwiające przedstawienie obiektywnej recenzji niniejszej pracy.

*

Struktura pracy w kontekście spisu treści wydaje się być jasna, logicznie i merytorycznie uzasadniona podziałem na pięć rozdziałów, z licznymi podrozdziałami, ze wstępem, zakończeniem, spisem tabel, zdjęć, wykresów, rycin i rysunków, bibliografią oraz aneksem. W sumie podjętą tematykę zaprezentowano na 259 stronach.

Z treści zaprezentowanych przez Autorkę pracy, poczynając od Wstępu, wynika podstawowe założenie – świat wielokulturowy stawia edukacji międzykulturowej ważne cele, a jednym ze szczególnie istotnych jest uwrażliwianie kulturowe na wartości dziedzictwa kultur, na reprezentantów innych kultur, relacje międzyludzkie, na rozwój kompetencji międzykulturowych, które powinny być dostosowane do kontekstu kulturowego. Także to, że proces uwrażliwiania kulturowego należy

rozpocząć już od dzieci we wczesnym wieku przedszkolnym. Wiek trzy i czterolatków charakteryzuje się licznymi problemami rozwojowymi związanymi z naturalnym egocentryzmem, trudnościami w nawiązywaniu relacji z rówieśnikami, rozpoczęciem komunikacji z innymi, zauważaniem ich potrzeb, świadomością własnych itp.

Odwołując się do literatury przedmiotu Autorka pracy bardzo precyzyjnie uzasadnia motywację podjęcia analiz i badań w tym zakresie. Wskazuje na własne doświadczenia zawodowe, badawcze, na koncepcje i teorie do których będzie się odwoływała, na miejsce realizacji badań, dobór grupy itp. To co jest godne podkreślenia i szczególnego uznania to informacja o badaniach w działaniu, wybór tego typu badań i ich realizacja przez Doktorantkę (badała, wartościowała, kształtowała). W badaniach w działaniu badacz nie tylko zanurzony jest w badanym zjawisku, lecz poprzez swoją aktywną postawę próbuje je przekształcać i doskonalić. Jest to specyficzna procedura „uczenia się”; pracując, mieszkając w danym środowisku, aktywnie uczestniczymy w jego życiu bazując na zastanej kulturze i kreując ją swoimi działaniami.

Autorka pracy podkreśla, że w trakcie badań doskonaliła swój warsztat pracy, aktywnie współpracując ze środowiskiem domowym dzieci (zajęcia integracyjne dla dzieci i rodziców, zajęcia otwarte, warsztaty) oraz pomiędzy przedszkolem a środowiskiem lokalnym (podejmowanie wspólnych inicjatyw, spotkań z ciekawymi ludźmi, poznawanie kultury lokalnej).

Oceniana praca Pani mgr Anny Twardzik powstała pod kierunkiem wybitnej badaczki, której prace związane są z nurtem konstruktywizmu, poznawania przezyczności społecznej i dokonywania konstruktywnej zmiany. Ni dziwi więc rzetelność w analizie literatury przedmiotu, niezwykła solidność odwołań do literatury, liczba przypisów, szczegółowość w rozliczeniu się z poczynionych założeń itp.

*

W trzech pierwszych rozdziałach pracy przedstawiono podstawowe kategorie pojęciowe wskazane w tytule pracy. Doktorantka rozpoczęła od pojęcia uspołecznienia, uwrażliwienia kulturowego, charakterystyki dziecka w wieku 3-4 lat,

kończąc na uwarunkowaniach procesu uspołeczniania dziecka w środowisku wiejskim. Zapoznając się z treścią podrozdziałów rozdziału pierwszego zauważyłem, że Autorka zbyt szeroko traktuje proces socjalizacji i jego efekt, czyli uspołecznienie. Czy była taka potrzeba aby przedstawiać tak to zjawisko za bogatą literaturą przedmiotu, literaturą z kilku dyscyplin nauk społecznych, co z jednej strony się chwali, z drugiej zaś rodzi pytania związane z wykorzystaniem tych treści w założeniach i badaniach własnych. Przyznam, że pogubiłem się w intencjach Autorki w kontekście idei prezentacji treści, kolejności ich prezentowania, tytułów rozdziałów i podrozdziałów. Może należałoby zaprezentować w pierwszej kolejności różne koncepcje wychowania przedszkolnego, obowiązującą dokumentację, założenia pracy z dzieckiem trzy i czteroletnim w instytucji przedszkolnej. Na przykład treści z rozdziału 1.3. „Zróżnicowanie kulturowe w środowisku wychowawczym współczesnej wsi” przeniósłbym do rozdziału trzeciego w którym Autorka analizuje środowiskowe uwarunkowania procesu uspołeczniania dziecka, a treści podrozdziału 3.1. związane z prezentacją koncepcji rozwoju Urie Bronfenbrennera do rozdziału pierwszego lub drugiego, obok treści dotyczących teorii Lwa S. Wygotskiego. Uważam także, że zbyt ogólnie, bez własnej interpretacji jako praktyk i badacz, Autorka wskazuje na Podstawę programową. Wysoko oceniam treści podrozdziału 2.2. dotyczące rozwoju dziecka w wieku 3-4 lat. Uważam, że Doktorantka szczególnie na tym winna się skupić, czyli przedstawieniu wiedzy o dziecku w tym wieku. Sądzę, że dzieci 3-4 letnie wymagają szczególnego wsparcia, zarówno ze strony nauczycieli jak i rodziców. W tym wieku pojawia się wiele problemów, a rozwiązać je można, ja twierdzi Doktorantka, kształtując u dzieci odpowiednie nawyki zachowań oraz umiejętności społeczne.

W teoretycznych analizach Autorka odwołuje się do teorii Lwa S. Wygotskiego oraz koncepcji ekologii rozwoju Urie Bronfenbrennera, a także do holistycznej koncepcji edukacji międzykulturowej i programu uwrażliwiania kulturowego Jerzego Nikitorowicza. Zapoznając się z treścią tych podrozdziałów, w których Autorka podejmuje interpretację i uzasadnia potrzebę i wartość skorzystania z określonych koncepcji czy teorii, co czyni bardzo rzetelnie, zauważając i podkreślając złożoność

procesu uspołeczniania małego dziecka, przypomniałem pracę doktorską, którą recenzowałem i w której skorzystano z koncepcji interpretacji pogranicza mojego autorstwa (pogranicze treściowe, interakcyjne, osobowe). Była to praca Pani Agnieszki Zofii Kaczor która powstała pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny Ablewicz a dotyczyła wspomagania rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym. Zwracam na powyższe uwagę, gdyż moim zdaniem ta koncepcja mogłaby być przydatna w interpretacji badań Pani Anny Twardzik, a jestem przekonany, że przygotuje nie jedną publikację z przedstawionych w niniejszej pracy badań w działaniu.

W rozdziale czwartym „Zagadnienia metodologiczne badań własnych” bardzo dobrze zaprezentowano treści dotyczące badań w działaniu. Wskazano na paradygmat konstruktywizmu, etykę w badaniach, badania w środowisku wiejskim. W podrozdziale „Przedmiot i cele badań” jasno określono przedmiot i grupy celów teoretycznych, poznawczych i praktycznych. W podrozdziale „Problematyka badawcza” przedstawiono procedurę badań w działaniu wyodrębniając problemy w fazie zetknięcia się z problemem, w fazie wprowadzenia projektu zmian i w fazie ewaluacji efektów, co zasługuje na wysoką ocenę. Na podobną ocenę zasługuje także podrozdział 4.3. „Metody, techniki i narzędzia badawcze”. Uważam, że Doktorantka konsekwentnie, w kontekście sformułowanych celów i problemów, podjęła wielki wysiłek przeprowadzenia badań eklektycznych (jakościowo – ilościowych) przeprowadzając wywiad grupowy z nauczycielami, wywiad indywidualny z rodzicami, ankietę skierowaną do rodziców, obserwację uczestniczącą, analizę dokumentacji. W badaniach ilościowych zastosowano standaryzowany kwestionariusz „Styl adaptacji” autorstwa Anny I. Brzezińskiej oraz Magdaleny Czub.

O wyborze terenu badań zdecydowała dostępność (miejsce zamieszkania i pracy). Środowisko wiejskie zostało wybrane celowo ze względu na jego znaczenie w procesie uspołeczniania małego dziecka. Wybrano wieś zróżnicowaną wyznaniowo (parafia ewangelicko-augsburska i rzymskokatolicka), wieś o charakterze tradycyjnym - rolniczym, bogatej kulturze ludowej, w której zamieszkali obcokrajowcy, imigranci, osoby o podwójnym obywatelstwie. Badaniami objęto 25 dzieci, 48 rodziców, 10 nauczycieli. W organizacji badań w działaniu kierowano się wyróżnionymi przez

Kurta Lewina etapami procesu zmiany: zetknięcie z problemem - uświadomienie problemu, wprowadzenie projektu zmian – działanie – monitorowanie zmian, ewaluacja efektów i wprowadzenie zmian. Na szczególne wyróżnienie zasługuje przedstawiony w tabeli 5. opis zasobów i działań w poszczególnych fazach badania w działaniu (s. 101 - 102). Stąd także na wyróżnienie zasługuje dalsza część pracy, w której uwidoczniono działania badacza- nauczyciela doskonalącego w trakcie badań swój warsztat pracy (m.in. poprzez dobór treści do zainteresowań i możliwości dzieci, doskonalenie metodyczne poprzez udział w szkoleniach i kursach, współpraca z rodzicami, środowiskiem lokalnym).

Badania rozpoczęto standaryzowanym narzędziem badawczym „Styl adaptacji” w celu pomiaru poziomu kompetencji społecznych przejawiających się w nawiązywaniu kontaktów z innymi oraz emocji i zachowań eksternalizacyjnych. Niski poziom uspołecznienia zdecydowanej większości dzieci (80%) nie jest zaskakujący w kontekście braku kontaktów dzieci z rówieśnikami poza rodziną w tym wieku. Wynik eksternalizacji okazał się zadowalający, aż 96% dzieci cechuje wysoka samokontrola emocjonalna i niska skłonność do zachowań agresywnych. Tylko jedno dziecko charakteryzuje duże ryzyko w tym zakresie. Wyniki zostały bardzo dobrze zaprezentowane, co pozwoliło określić planowanie działań i ich realizację.

Autorka pracy uczestniczyła razem z badanymi w procesie badania. Kreowała różne sytuacje edukacyjne organizując i uczestnicząc w zabawach, motywując do podejmowania różnych aktywności, prowadząc jednocześnie obserwację. Prezentując wyniki badań zwraca uwagę na całą gamę przyczyn które powodowały określone zachowania i reakcje dzieci. Ustawicznie poszukuje odpowiedzi na to, co powoduje apulsję, a co repulsję, co wyzwala ciekawość inności (dzieci odmiennych wyznań, narodowości), co przyczynia się do niechęci wobec siebie, trudności w uczestniczeniu w zabawach, przestrzegania reguł i zasad pracy w grupie. Wskazuje na problem różnic w samoobsłudze, trudności adaptacyjne różnie ujawniające się, problemy związane z wyrażaniem swoich potrzeb, komunikacją z innymi itp. Autorka z wielkim zapałem ocenia wyniki i wskazuje na działania. Analizuje czynniki wspierające

proces uspołeczniania, przywołuje literaturę z tego zakresu, tłumaczy, ocenia, interpretuje, wyprowadza wnioski.

Przedstawia uwarunkowania rodzinne, a w nich wiek, wykształcenie, sytuację materialną, wykonywany zawód rodziców itp. Wskazuje na pewne tendencje, wartościuje i ocenia, przytacza wypowiedzi rodziców, zwraca uwagę na diagnozę znaczenia, funkcjonalną, w kontekście warunków sprzyjających rozwojowi dziecka, świadomość rodziców w tym zakresie. Wyprowadza z prowadzonych analiz hierarchię wartości, które zdaniem rodziców są najważniejsze w wychowaniu dziecka. Wskazuje także na praktyki religijne, pielęgnowane tradycje i zwyczaje, motywy i sposoby spędzania wolnego czasu.

Wskazując na uwarunkowania instytucji przedszkola analizuje zadania i ich realizację, przytaczając wypowiedzi nauczycielek biorących udział w wywiadzie fokusowym. Zwraca uwagę na warunki lokalowe i bazę dydaktyczną. Kolejny element warunkujący proces uspołeczniania dziecka zaprezentowany przez Doktorantkę to środowisko lokalne. Ukazuje walory wsi i gminy oraz różne formy działalności w cyklu rocznym prowadzone przez Gminny Ośrodek Kultury i OSP.

Przechodząc do przedstawienia projektu zmian jako drugiej fazy badania przypomina sformułowane problemy badawcze (s. 142) i skupia się na działaniach w zakresie uwrażliwiania kulturowego dzieci. Z wielką satysfakcją zapoznawałem się z tym podrozdziałem analizującym działania w czterech obszarach (poznawanie siebie, zakorzenienie, wiedza o sobie i innych, być razem i współpracować). Przypomniałem sobie realizację projektu uwrażliwiania kulturowego który realizowałem w edukacji wczesnoszkolnej na początku tego wieku. Stąd podziwiam zaangażowanie, wkład pracy, umiejętności i kompetencje Doktorantki, takt i umiar w oferowaniu działań. Ukazała bogactwo form pracy wykorzystując naturalną ciekawość poznawczą dzieci. Zaangażowała rodziców w organizację i przebieg działań dotyczących poznawania innych kultur i zajęć tematycznych. Wydobyła i zastosowała, odwołując się do literatury przedmiotu, wiele atrakcyjnych form pracy z dziećmi w wieku 3-4 lat. Pracę zaopatrzyła w liczne ilustracje prezentujące różnorodne działania dzieci. Korzystając z koncepcji L. S. Wygotskiego zorganizowała „strefę najbliższego rozwoju” eksponując zabawki wskazujące na różnice kulturowe itp.

Pięć miesięcy po pomiarze wstępnym, w drugiej fazie badania, przeprowadzony został drugi pomiar uspołecznienia i eksternalizacji mający na celu sprawdzenie zmiany na skali. Rodzic powtórnie wypełniali kwestionariusz „Styl adaptacji”. W efekcie, po dokonaniu analizy zebranych wyników, stwierdziła wzrost liczby punktów na skali uspołecznienia, także na skali eksternalizacji u chłopca znajdującego się w grupie dużego ryzyka. Po omówieniu wyników pomiaru środkowego Autorka wskazuje na wartościowe wnioski do dalszych działań (s. 185). W trzeciej fazie dokonuje pomiaru po dziesięciomiesięcznej pracy z grupą. Wszystkie dzieci uzyskały wynik w granicach normy rozwojowej. Doktorantka szczegółowo przedstawia osiągnięcia dzieci w poszczególnych pomiarach, zmiany w relacjach w kontekście zróżnicowania kulturowego.

Wartościowe w pracy są opisy wybranych badanych przypadków, analiza i refleksje dotyczące współpracy przedszkola z rodziną (tu między innymi można skorzystać z interpretacji koncepcji pogranicza). Chciałbym podkreślić, że tego typu badania w działaniu nie miałyby wartości gdyby nie udało się Doktorantce zaangażować i zmobilizować rodziców do współpracy, a szczególnie do rzetelnego wypełniania kwestionariuszy co ukierunkowało pracę z dziećmi. Jestem przekonany, że prowadzone badania w działaniu przez Doktorantkę nie przyczyniłyby się do wzbogacenia wiedzy o procesie uspołeczniania małego dziecka i jego licznych uwarunkowaniach, nabywania umiejętności społecznych dzieci 3 i 4 letnich, gdyby nie ścisła współpraca z rodzicami, codzienne rozmowy, wspólna realizacja projektu „Bawimy się razem”, akcji „Poczytaj i bajkę” itp. Podjęty i zrealizowany projekt przez mgr Annę Twardzik wniósł wiele niezaplanowanych pozytywnych skutków: więzi w rodzinie, więzi między rodzicami, dziećmi, reagowanie na trudności wychowawcze, radość z sukcesów dzieci, pomysły i innowacje w działaniach, zmiana postaw wobec innych, wobec pracy nauczycieli, instytucji przedszkola itp.

*

W sumie, gdyby praca miała być wydana, a powinna z wielu względów, konieczne jest dokonanie selekcji i uporządkowania materiału zaprezentowanego w trzech pierwszych rozdziałach. Autorka wykonała wielką pracę koncepcyjną i realizacyjną podejmując się badań w działaniu dotyczących procesu adaptacji dziecka w wieku 3-

4 lat do warunków instytucji przedszkola. Przekonała do projektu rodziców, wskazała na trudności w związku z pracą w grupie zróżnicowanej kulturowo (dziecko niepełnosprawne, ciemnoskóre, innej narodowości, innych wyznań). Doskonaliła w trakcie badań swój warsztat pracy mobilizując środowisko lokalne do działalności wspierającej rozwój dziecka. Rzetelnie przestrzegała zasad prowadzenia badań w działaniu, przeprowadzając je w trzech fazach. Poczynając od rozdziału metodologicznego Autorka jasno prowadziła myśl, konsekwentnie rozliczając się z poczynionych założeń. Odwołała się i skorzystała z przedstawionych w trzech pierwszych rozdziałach teorii i koncepcji na bazie których przygotowała koncepcję i realizację własnego projektu. Przedstawione w pracy analizy, zamieszczone ilustracje, tabele, zaprezentowane interpretacje, wartościowanie, refleksje i wnioskowanie zasługuje na wysoką ocenę. W kontekście powyższego praca zasługuje na wyróżnienie i publikację.

Uważam, że Pani mgr Anna Twardzik podejmując działania innowacyjne wykazała się szczególną postawą twórczą na co wskazują między innymi przedstawione efekty, metodyczne wskazania skierowane do nauczycieli w zakresie uwrażliwiania kulturowego dziecka i pracy z grupą zróżnicowaną kulturowo (s. 207-209), podjęcie działań pozaprogramowych kształtujących lokalne środowisko wychowawcze, kształtujących motywację do wychodzenia na pogranicza swoich instytucjonalnych, grupowych i indywidualnych funkcji i ról, nawiązanie współpracy z przedszkolami w Niemczech i Irlandii itp.

W efekcie stwierdzam, że praca doktorska mgr Anny Twardzik przedstawiona mi do oceny spełnia warunki określone w obowiązujących przepisach i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, szczególnie istotnego w dyscyplinie pedagogika. Doktorantka wykazała się znajomością i umiejętnością analizy i interpretacji podjętej problematyki, ogólnej wiedzy teoretycznej, umiejętnością prowadzenia badań i ich analizy, wartościowania i wnioskowania, stąd wnoszę o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Białystok 10.10. 2024

Jerzy Nikitorowicz